

FARKLI EĞİTİM YÖNTEMLERİ UYGULANAN İKİ SAĞLIK YÜKSEKOKULUNDA HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN PROBLEM ÇÖZME VE ATILGANLIK DÜZEYLERİ

PROBLEM SOLVING AND ASSERTIVENES LEVELS OF NURSING STUDENTS
IN TWO HEALTH SCHOOLS APPLICATED DIFFERENT EDUCATION METHODS

Meral Bayat*
Öznur Tosun **
Emine Erdem***
Özlem Avcı****
Ümit Seviğ*****

Geliş Tarihi:30.04.2015, Kabul Tarihi:13.10.2015

ÖZET

Genel Bilgi: Hemşirelik eğitiminde problem çözme ve atılgnalık, öğrencilerde geliştirilmesi gereken özellikler arasında yer almakta ve kullanılan eğitim yöntemleri bu özelliklerin gelişiminde önemli rol oynamaktadır.

Amaç: Bu çalışma, farklı eğitim yöntemleri uygulanan iki sağlık yüksek okulunun hemşirelik öğrencilerinin problem çözme ve atılgnalık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Yöntem: Bu çalışmaya, biri entegre (n=39), diğeri klasik (n=38) hemşirelik eğitimi uygulanan iki sağlık yüksek okulunun hemşirelik öğrencileri alınmıştır. Öğrencilere birinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta sosyodemografik özelliklere ilişkin anket formu, Problem Çözme Envanteri (PÇE) ile Rathus Atılgnalık Envanteri (RAE) uygulanmıştır. Verilerin değerlendirmesinde; tanımlayıcı istatistikler, homojenlik ve tekrarlı ölçümlerde varyans analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Çalışmada; entegre eğitim alan öğrencilerin problem çözme ve atılgnalık düzeylerinin arttığı belirlenmiştir (sırasıyla; $p \leq 0.001$, $p \leq 0.001$). Klasik eğitim alan öğrencilerin ise problem çözme düzeylerinin değişmediği, atılgnalık düzeylerinin arttığı saptanmıştır (sırasıyla; $p=0.159$, $p=0.029$).

Sonuç: Entegre eğitim sisteminin, hemşirelik öğrencilerin problem çözme ve atılgnalık düzeylerinin gelişiminde olumlu etkisi olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: atılgnalık, problem çözme, entegre eğitim, hemşirelik.

ABSTRACT

Background: Problem solving and assertiveness in nursing education take a place between qualities that should be improved in students and the education methods used plays an important role in order to improve these qualities.

Objective: This study was designed to identify problem solving and assertiveness levels of nursing students in two health schools used different education methods.

Method: The nursing students in two health schools which applicated integrated system (n=39) and classic system (n=38) were participated in this study. Problem Solving Inventory (PSI), Rathus Assertiveness Schedule (RAS) and questionnaire form related to socio-demographic variables were applied to students in the first, third and fourth grades. The data were evaluated by tests of descriptive statistics, homogeneity and analysis of variance for repeated measurements.

Results: In this study, it was determined that problem solving and assertiveness level of students having integrated education have increased (respectively; $p \leq 0.001$, $p \leq 0.001$). In the students having classic education, it was determined that problem solving levels have not changed and assertiveness levels have increased (respectively; $p=0.159$, $p=0.029$).

Conclusion: It is seen that integratated education system has a positive effect on improving problem solving and assertiveness levels of the nursing students.

Keywords: assertiveness, problem solving, integrated education, nursing.

*Meral Bayat, Doç.Dr. Erciyes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kayseri

** Öznur Tosun, Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kayseri

E-mail: obasd@erciyes.edu.tr

***Emine Erdem, Doç Dr. Erciyes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kayseri

****Özlem Avcı, Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Kocaeli Sağlık Yüksekokulu

*****Ümit Seviğ, Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Kayseri

GİRİŞ

Hemşirelik; bireyin gerçek ve potansiyel sağlığının güçlü ve zayıf yönlerini belirleyen, sağlık yetersizliklerini çözecek veya iyileştirecek en etkili metotları bulan uygulamalı bir meslek olarak tanımlanmaktadır (Boney, Balkar 1997). Hemşirelerin topluma duyarlı, sağlık gereksinimlerine yanıt verebilen ve politikalarda söz sahibi bireyler olmaları beklenmektedir. Hemşirelerin bu beklentileri karşılayabilmesi için problem çözme becerisi kazanmış olmaları önemlidir (Abaan, Altıntoprak 2005). Problem çözme; yüksek düzeyli düşünmeyi gerektiren, etkili çözüm yollarının belirlenmesi, uygun olabilecek çözüm yolunun seçilmesi ve karar verilmesini kapsayan bilişsel ve davranışsal bir süreçtir (D’Zurilla, Nezu 2001). Bu süreç hem bireysel sorunlarla başa çıkmak zorunda olan, hem de her an stresli ve akut durumların yaşandığı, karmaşık ve hızlı değişim gerektiren ortam ve durumlarda başkalarının sorunlarına çözüm aramak zorunda olan hemşirelerin eğitim ve uygulamalarında tartışılan ve kullanılan bir yaklaşımdır. Bu süreç, bir dizi zihinsel faaliyet ile birlikte, kendine güven, karar verebilme, atılganlık gibi sosyal becerilere sahip olma durumunu da beraberinde getirmekte ve hemşirelik eğitiminde, problem çözme ve atılganlık öğrencilerde geliştirilmesi gereken

özellikler arasında yer almaktadır (Anderson 1980; Kabadayı 1992; Taylan 1990). Atılganlık, başkalarını küçük görmeden, onların haklarını yadsımadan kişinin kendi haklarını koruyabilme yolu olarak tanımlanmaktadır (Voltan 1980a; Voltan 1980b). Bu davranış biçimi olumsuz iki uç olan saldırganlık ve çekingenlik kavramlarına karşılık olarak, olumlu bir davranış tarzı olarak kabul edilmektedir (Adana 2006; Adana 2009). Atılgan kişi, bireyin benliğine, onuruna, haklarına sahip çıkar, görüş, duygu ve düşüncelerini pasif kalmadan, saldırgan da olmadan, kendi inanç gereksinimlerine saygı duyduğu kadar, başkalarının inanç ve gereksinimlerine de saygı duyarak dürüstçe ve doğrudan ifade edebilir (Özcan 2006). Bütün bunlar bireyin yaşamını kolaylaştırır ve özgüvenini arttırarak, hayatı doyumlu yaşamasını sağlar (Tanış 1993; Terakye 1998; Özcan 2006). Hemşirelik alanında yapılan pek çok araştırmada atılganlık eğitiminin, öğrenci ve çalışan hemşirelerin atılganlık davranışları üzerinde olumlu sonuçlar yarattığı gösterilmektedir (Voltan 1980b; Kirkpatrick, Forchuk 1992; Lee, Creckett 1994; Cabe, Timmins 2003; Lin et al. 2004; Adana 2010)

Hemşirelik eğitiminde kullanılan eğitim yöntemleri problem çözme ve atılganlık

gibi becerilerin gelişiminde önem taşımaktadır. Bu çalışma, farklı eğitim yöntemleri uygulanan iki sağlık yüksekokulunun hemşirelik öğrencilerinin problem çözme ve atılganlık düzeylerini belirlemek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışmaya başlamadan önce kurum izni alınmıştır. Çalışmada evrenin tamamına ulaşılması planlanmış ve çalışmaya katılmayı kabul eden biri entegre (n=39), diğeri klasik (n=38) hemşirelik eğitimi uygulanan iki sağlık yüksek okulunun hemşirelik bölümü öğrencileri çalışmaya alınmıştır. Her iki okul öğrencilerine birinci sınıfta sosyo-demografik özelliklere ilişkin anket formu, PÇE ve RAE uygulanmıştır. Entegre eğitim alan hemşirelik bölümü öğrencilerinin 4. sınıftaki eğitim-öğretim planı intern uygulaması şeklinde yürütüldüğü için öğrenciler intern uygulamasına başlamadan önce (her iki okul öğrencilerine 3. sınıfın sonunda) ve intern uygulaması bittikten sonra (her iki okul öğrencilerine 4. sınıfın sonunda) PÇE ve RAE yeniden uygulanmıştır.

Problem Çözme Envanteri: Heppner ve Peterson (1982) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe çevirisi Şahin, Şahin ve Heppner (1993) tarafından gerçekleştirilmiştir (Savaşır, Şahin 1997;

Şahin et al. 1993). Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı 0.88 olan PÇE, 35 maddelik, 1-6 arası puanlanan likert tipi, bireyin problem çözme becerileri konusunda kendini algılayışını ölçen bir kendini değerlendirme ölçeğidir. Ölçekteki maddeler sorun çözme ile ilgili olumlu ve olumsuz yargılardan oluşmakta ve gelişimi güzel sıralanmaktadır. Düşük puan, sorun çözmede etkililiği ve başarılı sorun çözme ile ilgili davranış ve tutumları ifade etmektedir. Yüksek puan ise, sorunlar karşısında etkili çözümler bulamamayı göstermektedir.

Rathus Atılganlık Envanteri: Öğrencilerin atılganlık düzeylerini belirlemek için Rathus (1973) tarafından geliştirilen RAE kullanılmıştır. Ölçeğin Türkiye’de geçerlilik güvenirlik çalışması Voltan tarafından yapılmıştır (Voltan 1980a). Voltan, envanterin geçerliğini $r=0.70$ olarak ve test-tekrar test güvenirliğini $r=0.92$ olarak bulmuştur. RAE 30 maddeden oluşan 6’lı likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puan arttıkça, atılganlık düzeyi de artmaktadır.

Verilerin değerlendirmesinde; tanımlayıcı istatistikler (yüzde değerler, aritmetik ortalama, standart sapma), homojenlik ve tekrarlı ölçümlerde varyans analizi testleri kullanılmıştır.

BULGULAR

Farklı eğitim yöntemleri uygulanan iki sağlık yüksek okulunun hemşirelik bölümü öğrencileri ile yapılan bu çalışmada, entegre eğitim alan öğrencilerin yaş ortalamaları 19.20 ± 0.95 yıl (18-21), klasik eğitim alan öğrencilerin yaş ortalamaları 18.60 ± 1.28 yıl (17-23) olarak belirlenmiştir. Entegre eğitim alan öğrencilerin %87.2'si, klasik eğitim alan

öğrencilerin %89.5'i çekirdek ailede yaşamaktadır. Entegre eğitim alan öğrencilerin %46.2'sinin metropol dışı il merkezlerinde uzun süre yaşadıkları ve %46.2'sinin normal liseden mezun oldukları belirlenmiştir. Klasik eğitim alan öğrencilerin %47.7'sinin metropol dışı il merkezlerinde uzun süre yaşadıkları ve %63.2'sinin normal liseden mezun oldukları saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo1. Çalışmaya Katılan Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Tanıtıcı Özellikleri

TANITICI ÖZELLİK	ENTEGRE EĞİTİM		KLASİK EĞİTİM	
	n	%	n	%
Uzun Süre Yaşadığı Yer				
Metropol	5	12.8	9	23.7
Metropol dışı il merkezleri	18	46.2	17	44.7
İlçe merkezi	11	28.2	9	23.7
Kasaba/Köy	5	12.8	3	7.9
Geldiği Yerleşim Yeri				
İl	16	41.0	23	60.5
İlçe	14	31.9	8	21.1
Köy	9	23.1	7	18.4
Gelir Durumu				
Çok iyi	1	2.6	1	2.6
İyi	8	20.5	11	28.9
Orta	29	74.4	23	69.5
Kötü	1	2.6	3	7.9
Mezun Olduğu Lise				
Lise	18	46.2	24	63.2
Süper Lise	12	30.8	9	23.7
Anadolu Lisesi	7	17.9	3	7.9
Meslek Lisesi	2	5.2	2	5.2
Anne Tutumu				
Otoriter-baskıcı tutum	1	2.6	9	23.7
Demokratik tutum	35	89.7	26	68.4
Pasif tutum	3	7.7	3	7.9
Baba Tutumu				
Otoriter-baskıcı tutum	3	7.9	8	22.2
Demokratik tutum	32	84.2	24	66.7
Pasif tutum	3	7.9	4	11.1
TOPLAM	39	100.0	38	100.0

Tablo 1’de görüldüğü gibi; entegre eğitim alan öğrencilerin annelerinin %61.5’i, babalarının %38.5’i ilkokul mezunu; klasik eğitim alan öğrencilerin annelerinin %60.5’i, babalarının %36.8’i ilkokul mezunudur. Entegre eğitim alan öğrencilerin %46.2’sinin kendilerini uysal, %89.7’sinin annelerinin, %84.2’sinin

babalarının kendilerine karşı tutumlarını demokratik olarak değerlendirdiği belirlenmiştir. Klasik eğitim alan öğrencilerin %39.5’i kendilerini uysal, %68.4’ü annelerinin, %66.7’si babalarının kendilerine karşı tutumlarını demokratik olarak tanımlamaktadır (Tablo 1).

Tablo 2. Entegre Eğitim Uygulanan Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme ve Atılganlık Düzeyleri

Ölçekler	<u>1. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	<u>3. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	<u>4. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	Test	p
PÇE	86.94±13.98	82.47±14.67	73.76±15.72	15.195	≤0.001
RAE	112.60±16.17	127.76±16.90	133.02±15.70	34.789	≤0.001

Entegre eğitim uygulanan hemşirelik bölümü öğrencilerinin problem çözme ve atılganlık düzeyleri Tablo 2’de verilmiştir. Hemşirelik öğrencilerinin birinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki PÇE puan ortalamaları sırasıyla 86.94±13.86, 82.47±14.67 ve 73.76±15.72, RAE puan ortalamaları ise sırasıyla 112.60±16.17, 127.76±16.90 ve 133.02±15.70 olarak bulunmuştur. Entegre eğitim uygulanan

hemşirelik bölümü öğrencilerinin birinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki PÇE ve RAE puan ortalamaları karşılaştırıldığında; PÇE’nde puan ortalamalarının azaldığı, RAE’nde puan ortalamalarının arttığı belirlenmiş ve bu farkın istatistiksel olarak önemli olduğu saptanmıştır (sırasıyla; $p \leq 0.001$, $p \leq 0.001$).

Tablo 3. Klasik Eğitim Uygulanan Hemşirelik Bölümü Öğrencilerinin Problem Çözme ve Atılganlık Düzeyleri

Ölçekler	<u>1. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	<u>3. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	<u>4. Sınıftaki Değerlendirme</u> $\bar{X} \pm sd$	Test	p
PÇE	83.31±19.71	87.05±20.09	82.81±15.56	1.886	0.159
RAE	120.36±20.93	124.28±17.29	128.71±18.01	7.093	0.029

Klasik eğitim uygulanan hemşirelik bölümü öğrencilerinin problem çözme ve atılganlık düzeyleri Tablo 3'de yer almaktadır. Hemşirelik öğrencilerinin birinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki PÇE puan ortalamaları sırasıyla 83.31±19.71, 87.05±20.09, 82.81±15.56, RAE puan ortalamaları ise sırasıyla 120.36±20.93, 124.28±17.29 ve 128.71±18.01 olarak bulunmuştur. Klasik eğitim uygulanan hemşirelik bölümü öğrencilerinin birinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki PÇE ve RAE puan ortalamaları karşılaştırıldığında; PÇE ve RAE'nde puan ortalamalarının arttığı belirlenmiş, RAE puan ortalamalarındaki artışın istatistiksel olarak önemli olduğu saptanmıştır (sırasıyla; p=0.159, p=0.029).

TARTIŞMA

Hemşirelik mesleğine ilk adımı atan öğrenci hemşireler; farklı roller üstlenmesi, bir meslek üyesi olması, bağımsız karar verilmesi gereken durumların artması, farklı yerleşim yerlerinden ve sosyo-kültürel düzeylerden gelip yeni arkadaş çevresine girmesi gibi değişimler yaşamaktadır. Bu durum öğrencilerin bir gruba ait olması, saygı görme, sevilme, kimliğini tanıma, kendilik değeri gibi pek çok gereksinimini tehdit etmektedir (Karadağlı, 1993). Bu nedenle öğrencilerin artan günlük yaşam stresleri ile baş edebilmeleri için desteklenmeleri önemlidir. Hemşirelik öğrencilerinin günlük yaşam stresleri ve klinik problemler

ile baş edebilmeleri, problem çözme becerileri ve atılgan davranış biçimi kazanabilmelerinde öğretim yaşantısındaki eğitim sistemi anahtar rol almaktadır. Bu çalışma farklı eğitim yöntemleri uygulanan iki sağlık yüksekokulunun hemşirelik bölümü öğrencilerinin problem çözme ve atılganlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışmada, iki sağlık yüksek okulunun hemşirelik bölümü öğrencilerinin birinci, üçüncü ve dördüncü sınıftaki puan ortalamalarının değişimi dikkat çekicidir. Entegre eğitim uygulanan öğrencilerin problem çözme becerilerinin ve atılganlık düzeylerinin arttığı, klasik sistem uygulanan öğrencilerinin ise problem çözme becerilerinde değişim olmadığı, sadece atılganlık düzeylerinin arttığı belirlenmiştir (entegre sistemde sırasıyla; p≤0.001, p≤0.001; klasik sistemde sırasıyla; p=0.159, p=0.029) (Tablo 2 ve 3). Entegre eğitim sisteminde öğrenciler araştırma ve öğrenmeye yönelik aktivitelere yönlendirildikleri için problem çözme ve atılganlık puan ortalamalarının artmış olabileceği düşünülebilir. Yapılan başka bir çalışmada da, interaktif yöntem uygulanarak eğitime alınmış öğrencilerin, klasik sistemdekilere oranla problem çözme becerilerinin daha iyi olduğu belirlenmiştir (Jones et al. 2006). Baumberger de çalışmasında vaka çalışmaları kullanılarak eğitim verilen

öğrencilerin karar verme ve problem çözme süreçlerini diğer öğrencilerden daha iyi algıladıklarını belirlemiştir (Baumberger-Henry 2005). Öğrencilerin atılganlık puan ortalamalarındaki artışın, eğitim sistemi içerisinde kullanılan bilişsel ve davranışsal teknikleri içeren interaktif eğitim yöntemlerinden kaynaklanmış olabileceği söylenilebilir. Benzer şekilde; Lin ve arkadaşlarının tıp ve hemşirelik öğrencileri ile yaptıkları çalışmada, bilişsel ve davranışsal tekniklerin kullanıldığı, atılganlık eğitiminin sonunda ve izleminde kontrol grubuna göre öğrencilerin atılganlık puan ortalamalarının arttığı belirlenmiştir (Lin et al. 2004).

Stresli ve akut durumların yaşandığı, karmaşık ve hızlı değişim gerektiren ortam ve durumlarda başkalarının problemlerine çözüm aramak zorunda olan hemşirelerin eğitim ve uygulamalarında tartışılan ve kullanılan yaklaşımlardan biri de problem çözme sürecidir. Bu süreç, kendine güven, karar verebilme, atılganlık gibi sosyal becerilere sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nedenle problem çözme becerisi ve atılganlık davranışı hemşirelik eğitiminde öğrencilerde geliştirilmesi gereken özellikler arasında yer almaktadır (Anderson 1980; Kabadayı 1992; Taylan

1990). Bu süreci tam ve doğru olarak anlama ve hasta bakımında kullanma, profesyonel becerilerin gelişiminin temel gereğidir. Hemşirelik eğitiminde kullanılan eğitim yöntemleri bu becerilerin gelişiminde önem taşımaktadır (Chang, Gaskill 1991; Cabe, Timmins 2003; Taşçı 2005; Roberts et al. 1993). Bu çalışmada; entegre eğitimin öğrencilerin problem çözme ve atılganlık düzeylerinin gelişiminde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Farklı eğitim yöntemleri uygulanan okullardaki öğrencilerin atılganlık ve problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

SONUÇ

Hemşirelerin bireylere ve topluma nitelikli bakım sunabilmesi için problem çözme becerisine ve atılganlık davranışına sahip olmaları gerekmektedir. Bu özelliklerin hemşirelik eğitimi süresince öğrencilere kazandırılması önemlidir. Bu çalışmada entegre eğitimin öğrencilerin problem çözme ve atılganlık düzeylerinin gelişiminde olumlu etkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda, farklı eğitim yöntemleri uygulanan okullardaki öğrencilerin atılganlık ve problem çözme becerilerinin değerlendirilmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Abaan S, Altıntoprak A. Hemşirelerde problem çözme becerileri: Öz değerlendirme sonuçlarının analizi. Hacettepe Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2005;62-76.

Adana, F. Lise öğrencilerinin atılgnlık düzeyi ve benlik kavramı üzerine atılgnlık eğitiminin etkisi. Hemşirelik Dergisi 2006;56:23-32.

Adana F, Aktaş B, Erdağı S ve ark. Hemşirelik ve sağlık memurluğu öğrencilerinin atılgnlık düzeylerinin belirlenmesi. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi 2009;12(2):51-56.

Adana F. Karsta çalışan hemşirelerin atılgnlık düzeylerinin geliştirilmesi. Hemşirelik Bülteni 2010;18(3):120-127.

Anderson JR. Cognitive Psychology and Its Implications. W.H. Freeman & Co Ltd, San Francisco, 1980, pp:119.

Baumberger-Henry M. Cooperative learning and case study: Does the combination improve students' perception of problem solving and decision making skills? Nurse Education Today 2005;25:238-246.

Boney J, Balker JD. Strategies for teaching clinical decision-making. Nurse Educ Today 1997;17(1):16-21.

Cabe C, Timmins F. Teaching assertiveness to undergraduate nursing

students. Nurse Education in Practice 2003;3:30-42.

Chang AM, Gaskill D. Nurses perceptions of their problem-solving ability. Journal of Advanced Nursing 1991;16:813-819.

D'Zurilla TJ, Nezu AM. Problemsolving therapies. Handbook of Cognitive Behavioral Therapies, 2nd ed. Editor: Dobson KS. Guilford Pres, New York, 2001.

Jones MJ, Johnston DW. Is the introduction of a student-centered, problem based curriculum associated in improvements in student nurse well-being and performance? An observational study of effect. International Journal of Nursing Studies 2006;43(8):941-952.

Kabadayı R. Problem çözme süreci, gereği ve eğitimdeki boyutları. Öğretmen Dünyası 1992;146:32-33.

Karadağı A. Öğrenci hemşirelerin benlik saygısı düzeyleri ve algıladıkları okul yaşantıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Türk Hemşireler Dergisi 1993;2(43):11-15.

Kirkpatrick H, Forchuk C. Assertiveness training. Does it make a difference? Journal of Nursing Staff Development 1992;8(2):60-65.

Lee S, Crockett MS. Effect of assertiveness training on levels of stres and assertiveness experienced by nurses in

Taiwan, Republic of China. Issues Mental Health Nurses 1994;15(4):419-432.

Lin YR, Shiah IS, Chang YC et al. Evaluation of an assertiveness training program on nursing and medical students' assertiveness, self-esteem, and interpersonal communication satisfaction. Nurse Education Today 2004;24:656-665.

Özcan A. Hemşire-Hasta İlişkisi ve İletişim. 2. Baskı, Ankara, 2006, ss:229-256.

Roberts JD, While AE, Fitzpatrick JM. Problem solving in nursing practice: Application, process, skill acquisition and measurement. Journal of Advanced Nursing 1993;18:886-891.

Savaşır I, Şahin NH. Bilişsel-davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler, Türk Psikologlar Derneği Yayınları No:9, Ankara, 1997.

Şahin N, Şahin NH, Heppner PP. Psychometric properties of the problem solving inventory in a group of turkish university students. Cognitive Therapy and Research 1993;17(4):379-396.

Tanığ Y. Assertivite ve hemşirelik. Hemşirelik Bülteni 1993;6(27):71-78.

Taşçı S. Hemşirelikte problem çözme süreci. Sağlık Bilimleri Dergisi 2005;14:73-78.

Taylan S. Heppner'in problem çözme envanteri'nin uyarlama, geçerlik ve

güvenirlik çalışmaları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.

Terakye G. Hasta-Hemşire İlişkileri. 5.Baskı, Zirve Ofset, Ankara, 1998, ss:134-141.

Voltan N. Rathus Atılganlık Envanteri Geçerlik, Güvenirlik Çalışması. Psikoloji Dergisi 1980a;10:23-25.

Voltan N. Grupla atılganlık eğitiminin bireylerin atılganlık düzeyine etkisi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1980b;3:62-66.